

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

Українська Академія Наук

Тілея
Науковий вісник

Збірник наукових праць

- Історичні науки
- Філософські науки
- Політичні науки

Випуск 44 (№2)

Київ – 2011

**Збірник засновано 2004 року
Вихід з друку – щомісячно**

**Фахове видання з філософських, політичних
та історичних наук, затверджено постановами президії ВАК України
№ 1-05/2 від 10 березня 2010 р. та № 1-05/3 від 14 квітня 2010 р.**

*Свідоцтво про державну реєстрацію (переєстрацію) друкованого засобу
масової інформації серія КВ № 16332 – 4804 ПР від 24 лютого 2010 р.*

Шеф-редактор: АНДРУЩЕНКО В.П.,

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент
Національної академії наук України, академік АПН України

Головний редактор: ВАШКЕВИЧ В.М.,

доктор філософських наук, професор, академік Української академії наук

Відповідальний секретар: КРИВОШЕЯ В.В.,

доктор історичних наук, академік Української академії наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

З історичних наук:

АНДРУСИШИН Б.І., доктор історичних наук, професор,
академік Академії наук вищої школи України

ВОЙЦЕХІВСЬКА І.Н., доктор історичних наук, професор

ГОНЧАР Б.М., доктор історичних наук, професор

ДРОБОТ І.І., доктор історичних наук, професор

КОЛЕСНИК В.Ф., доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України

КОТЛЯР Ю.В., доктор історичних наук, професор

МИХАЙЛЮК В.П., доктор історичних наук, професор

НЕСТУЛЯ О.О., доктор історичних наук, професор,
академік Української академії наук

СОЛДАТЕНКО В.Ф., доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України

СУШКО О.О., доктор історичних наук, професор

МАКАРЧУК С.С., кандидат історичних наук, доцент

ФІРОВ П.Т., кандидат історичних наук, доцент

З філософських наук:

БЕХ В.П., доктор філософських наук, професор,
академік Української академії політичних наук

БОНДАРЕНКО О.В., доктор філософських наук, професор

ВОЛИНКА Г.І., доктор філософських наук, професор

ГАВЕЛЯ В.Л., доктор філософських наук, професор

КУЦЕПАЛ С.В., доктор філософських наук,
професор, академік Української академії наук

ЗАКОВИЧ М.М., доктор філософських наук, професор

МИХАЛЬЧЕНКО М.І., доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України,
академік Української академії політичних наук

ОНИПКО О.Ф., доктор технічних наук, академік Української академії наук

ХАЛАМЕНДИК В.Б., доктор філософських наук, доцент

АКОПЯН В.Г., кандидат філософських наук, академік Української академії наук

ХІМЧЕНКО О.Г., кандидат філософських наук, професор,
член-кореспондент Української академії наук

З політичних наук:

БАБКІНА О.В., доктор політичних наук, професор

БАЛАБАНОВ К.В., доктор політичних наук, професор

БИДЗЮРА І.П., доктор політичних наук, професор

ІВАНОВ М.С., доктор політичних наук, професор

КАРТУНОВ О.В., доктор політичних наук, професор,
академік Української академії політичних наук

КОТИГОРЕНКО В.О., доктор політичних наук, професор,
академік Української академії політичних наук

ОНИЩЕНКО І.Г., доктор політичних наук, професор

РИМАРЕНКО С.Ю., доктор політичних наук, професор

ШАПОВАЛ Ю.І., доктор історичних наук,
професор, академік Української академії політичних наук

ШКЛЯР Л.Є., доктор політичних наук, професор

Гілея:* науковий вісник. **Збірник наукових праць** / Гол. ред. В.М. Вашкевич. –
К.: ВІР УАН, 2011. – Випуск 44. – 784 с.

Друкується за рішенням:

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

(протокол № 6 від 25 січня 2011 р.);

Президії ВГО Української Академії Наук

(протокол № 11-01-25 від 25 січня 2011 р.)

*Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні
проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики
охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований
на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.*

*Гілея — в стародавні часи територія лісової Скіфії між
Борисфеном (Дніпром) і Гпанісом (Південним Бугом).
Рештки цієї «лісової квітки» залишилися до теперішнього
часу на території Миколаївської та Херсонської
областей. (Докладніше див.: Геродот. Історія. IV.16-25).

© Редакційна колегія, 2011

© Автори статей, 2011

© Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, 2011

© ВГО Українська академія наук, 2011

ВІДДІЛЕННЯ РЕДАКЦІЇ

Збірника наукових праць «Гілея: науковий вісник»

ВІННИЦЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Інститут історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, м. Вінниця)
керівник **Степанчук Ю. С.**, кандидат історичних наук
E-mail: iiep@inbox.ua

ДНІПРОПЕТРОВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара)
керівник **Вершина В. А.**, кандидат філософських наук, доцент
E-mail: vivi.dp@mail.ru

ДОНЕЦЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Донецький національний університет, м. Донецьк)
керівник **Андрієнко О. В.**, кандидат філософських наук, доцент
E-mail: elena_andrienko8@mail.ru

ЗАПОРІЗЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя)
керівник **Ємельяненко Є. О.**, кандидат філософських наук, старший викладач
E-mail: gileya_zaporizhzhya@ukr.net

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)
керівник **Дичковська Г. О.**, кандидат філософських наук, доцент
E-mail: go_osmomysl@ukr.net

ЛУГАНСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Східноукраїнський національний університет імені В. Даля, м. Луганськ)
керівник **Михайлюк В. П.**, доктор історичних наук, професор
E-mail: vital_mih@ukr.net

ЛЬВІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів)
керівник **Карівець І. В.**, кандидат філософських наук, доцент
E-mail: sacre@ukr.net

МАРІУПОЛЬСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Маріупольський державний гуманітарний університет)
керівник **Дегтеренко А. М.**, кандидат політичних наук, доцент
E-mail: degterenko777@ukr.net

МИКОЛАЇВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Південнослов'янський інститут Київського славістичного університету, м. Миколаїв)
керівник **Хімченко О. Г.**, кандидат філософських наук, професор, член-кореспондент УАН; координатор
Макарчук С. С., кандидат історичних наук, доцент
E-mail: Alex_x_5@ukr.net або rvgreabis@farlep.mk.ua

ОДЕСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)
керівник **Барвінська П. І.**, кандидат історичних наук, доцент
E-mail: barwinskaja@ua.fm

ПОЛТАВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Полтавський факультет Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого)
керівник **Куцупал С. В.**, доктор філософських наук, професор
E-mail: svkutsepal@rambler.ru

СЕВАСТОПОЛЬСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Севастопольський національний технічний університет, м. Севастополь)
керівник **Фіров П. Т.**, кандидат історичних наук, доцент
Тел.: 8 068 925 74 57

СИМФЕРОПОЛЬСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Кримський економічний інститут Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана)
керівник **Попов О. Д.**, кандидат історичних наук, доцент
E-mail: popalex79@mail.ru

УМАНСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань)
керівник **Кривошея І. І.**, кандидат історичних наук, доцент
E-mail: kii1969@mail.ru

ХАРКІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків)
керівник **Владленова І. В.**, кандидат філософських наук, доцент
E-mail: vladlenova@email.ua

ЧЕРНІГІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

(Чернігівський педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка)
керівник **Горобець С. М.**, викладач
E-mail: olen-g@yandex.ua

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94 (477)

Гай-Нижник П.П.

Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та Україні

Аналізуються ключові ідеологічні засади та історичний шлях становлення і розвитку солідаризму як соціально-політичної концепції в Європі та Україні протягом XIX – XX століть.

Ключові слова: солідаризм, Лер, Данилів, Бугле, Буржуа, де Голь, Луна, Бойдуник, Штрассер, консервативна революція.

Термін «Солідаризм» походить від французького *solidarisme* (від фр. *Solidaire*) і означає – діючий заодно, спільність інтересів, одностайність. Солідаризм є соціально-політичною концепцією, що на противагу тези про класову боротьбу як рушійну силу суспільного розвитку, проголошує первинним та визначальним фактором життя будь-якого суспільства солідарність його членів. Крім того він є своєрідною стратегією мобілізації ні можливості соціуму та його ефективність за рахунок синергетичного ефекту, який виникає при усвідомленні різними соціальними групами спільності інтересів і здійснення ними погоджених дій.

Солідаризм припускає серйозні обмеження (і самообмеження) преференцій еліти соціуму, при одночасному збільшенні навантаження на неї. До того ж обов'язки еліти вважаються первинними, а права її привілеї надаються їй винятково з метою ефективного виконання відповідних обов'язків перед соціумом. Існує думка також про те, що солідаризм є різновидом ідеології Консервативної Революції, а іноді його розглядають не просто як політичну ідеологію, але як соціальну та економічну доктрину консервативно-революційної ідеології.

Відтак, вважаю, варто пригадати в загальних рисах її ознаки Консервативної революції, що певною мірою є спорідненими й конкурентами у претендентстві на звання так званої ідеології (моделі) «Третього шляху». Отже, «Консервативна революція» (нім. *Konservative Revolution*) –

Запрошуємо Вас відвідати наш сайт: www.gileya.org.ua

Див. також: Сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського:

www.nbuv.gov.ua/portal Розділ: *Наукова періодика України: журнали та збірники наукових праць*

спірне поняття, введене в обіг в 1950 р. швейцарським журналістом і публіцистом Арміном Мьолером (Armin Mohler) для поєднання групи ідеологічних течій, що виникли і розвивалися після закінчення Першої світової війни, в епоху Веймарської республіки. Об'єднуючими рисами для різноманітних ідей та їх провідників були – етнічний антилібералізм, антидемократія та заперечення суспільної рівності.

Найбільш відомі представники консервативної ідеології: Едгар Юліус Юнг, Артур Меллер ван ден Брук, Ернст Юнгер, Штефан Георг, Карл Шмітт, Отмар Шпанн, Освальд Шпенглер, Юліус Евола. Ідеї, що сповідалися представниками консервативно–революційного руху, як правило, розглядаються в контексті розвитку т.з. «ідеологій Третього Шляху» (або «Третьої позиції»), що протиставляє себе як марксизму, так і лібералізму. Мислителі, що відносили себе до консервативно–революційного табору, були прихильниками «нового» консерватизму і націоналізму, що має специфічно німецьку, пруську природу. Подібно до інших консервативних рухів того ж періоду, вони шукали спосіб протидії комуністичного руху, який набирав силу при цьому деякі з консервативних революціонерів були прихильниками «консервативного соціалізму». Вихід у 1918 р. праці О.Шпенглера «Сутінки Європи» заклав наріжний камінь формування, узагальнення та поширення нової парадигми критики ліберально–демократичного капіталістичного світоустрою, пізніше означеної терміном «Консервативна революція».

Феномен Консервативної революції, набувши розвитку у філософських колах Німеччини 1920–их рр., став підсумком загальної критики Модерну в його філософських, культурних, релігійних, політичних, соціальних, економічних та ін. аспектах, задекларувавши повернення шляхом всеохопної парадигмальної революції до витоків ієрархічного світу Традиції. До основоположних теоретиків течії Консервативної Революції прямо чи опосередковано відносять широкий спектр авторів: Артура Мьоллера ван ден Брука, Освальда Шпенглера, Ернста Нікіша, Едгара Юнга, Карла Шмітта, Ернста і Фрідріха Юнгерів, Юліуса Еволу, Арміна Мьолера та ін.

Характерною рисою теорії і методології Консервативної революції стає повний перегляд усіх базових категорій Модерну, в т.ч. поняттєво–термінологічного апарату. Філософія руху передбачає концептуальну зміну тлумачення терміну «революція», наголошуючи на його етимологічному походженні від латинського субстантиву «*re-volvere*» – «повернення до власного витоків, вихідної точки». Міфу раціонального Майбутнього протиставляється міф ідеального Минулого: «...для перемоги над сучасним світом саме з джерел слід брати «революційну» й оновлюючу силу».

Головними тезами Консервативної революції стають антиісторизм, антираціоналізм, антикапіталізм, антиліберальність, на протипагу чому як вищі і самодостатні цінності утверджуються принципи ідеалізму, елітаризму, авторитаризму і трансцендентності: «Від «фундаментального консерватизму» «консервативних революціонерів» відрізняла відкритість до динаміки, проекту, спрямованість у майбутнє... Від класичного соціалізму та матеріалізму – акцент, що ставився на духовності, традиції, ієрархії, любов до минулого».

Практично ідеологію Консервативної революції, протиставивши себе як демолібералізму, комунізму, так і «старим» консерваторам, здійснюють основоположну зміну акцентів між категоріями форми та змісту: визнаючи

та інтегруючи окремі форми Модерну, консервативні революціонери маніфестують їхнє підпорядкування та інструментальну роль у відновленні Традиції. Консервативна Революція, за словами Гуго фон Гофманшталя, виступає «консервативною за змістом, революційною по формі», а парадоксальна формула Жака Берж'є і Луї Повеля «Рене Генон плюс танкові дивізії». окреслює нові підходи до реставрації старого світу.

Акцентуючи першочергову значимість внутрішньої сутності, італійський філософ–традиціоналіст Юліус Евола у своїй роботі «Люди і руїни» піддає критиці як підірвні сили Сучасного світу, так і штучну консервацію застарілих суспільних форм: «Для истинного революционного консерватора вопрос состоит в сохранении верности принципам, а не тем учреждениям и институтам прошлого, которые являются лишь частными формами выражения этих принципов...». Таким чином у форматі Консервативної революції було обґрунтовано абсолютно нову, препостмодерну модель Сучасності, інтегрованої у парадигмальний вимір Традиції, що набуло синонімічних визначень «Третьої Позиції» та «Третього Шляху».

Обсяг фундаментальних концепцій, переглянутих філософією Консервативної революції, сягає не тільки Просвітництва, але й Ренесансу та Реформації. По своїй суті, Консервативна революція висуває тезу ресакралізації як політики, так і всіх сфер людського буття, повернення сакрального у центр людського мікрокосму, з чим пов'язані теорії Мартіна Гайдеггера та Мірчі Еліаде, яких традиційно розглядають у контексті консервативно–революційної філософії. Водночас діалектичний підхід до визначення суті та цілей Консервативної революції, її зверненість до метафізичних основ, недогматичність та гнучке бачення сучасних форм дають поверховий привід дослідникам з ліберально–демократичного табору ставити під сумнів існування Третьої Позиції як цілісної ідейно–філософської течії: «...аксіоми, що їх розробив Мюлер, далекі від такого підходу: вони роблять неможливим розвиток конкретних позицій щодо актуальних політичних, соціальних і економічних питань, а пропонують лише хисткі образи...».

Після 1945 р. дискурс Консервативної революції розширюється, і пізніше в нього включають теоретичні напрацювання як «нових правих» (національно–культурний аспект), так і «нових лівих» (соціально–економічний аспект). Паралельно з філософією власне Консервативної революції з контекстом її проблематики слід також пов'язати деякі фрагментарні течії критики Сучасного світу: аріософію (Г.Вірт, К.Вілігут), неоязичництво (Г. фон Ліст, Г. фон Лібенфельс), расіалізм (А. де Гобіно, Г.Чемберлен, Г.Гюнтер), євразійство (К.Гаусгофер, Н.Устрялов), аристократичний індивідуалізм Ф.Ніцше.

За визначенням же авторитетного мислителя Гайнріха Пеша, *солідаризм* – це «така соціальна система, яка надає справжнього значення солідарному об'єднанню людей, таких як члени природної спільноти, починаючи від родини і кінчаючи державою». Таким чином, перефразовуючи Г.Пеша, соціалізм нагадує про можливість такої соціальної системи, яка за своєю гармонійністю нагадує живий організм.

З іншого, більш реалістичного боку, солідаризм можна розглядати як як реформістську доктрину, яка впродовж двох десятиліть перед Першою Світовою війною була фактично офіційною ідеологією Третьої Французької республіки. На протипагу ліберальним концепціям

«невтручання», концепції марксистського колективізму, католицького корпоративізму та анархо-синдикалізму, ідеологія солідаризму обґрунтовувала необхідність державного регулювання, прийняття соціально зорієнтованих законів, принцип добровільності об'єднань. Ворожа концепціям класового конфлікту та перебудови суспільства, вона йшла в одному руслі із соціалізмом, хоча на практиці повністю його нівелювала.

З ідеєю солідаризму тісно пов'язана доктрина «власність зобов'язує», що зображує приватну власність як служіння суспільству. З послідами на солідаризм обґрунтовують також теорію та походження корпоративізму. До ідеї солідаризму звертається і фашизм. На ідеї солідаризму засновуються концепції «соціальне партнерство», «асоціація праці та капіталу» тощо. Важливе місце солідаризм займає й у політичній доктрині клерикалізму.

За В-Ю.Данилівим солідарність – це усвідомлення спільної мети й спільної відповідальності. Людина – істота колективна, отже, солідарність – це органічна властивість людських істот, що живуть у тій чи іншій соціальній групі. Навпаки, індивід, який не приймає корпоративних правил «випадає» із соціуму – це виглядає швидше як аномалія.

Солідарність еволюціонувала разом із розвитком людства, а її етапи цілком зіставні з марксистською концепцією історії. Якщо першою формацією, в якій опиняється людина, – родина, то відповідно, перший тип солідарності можна визначити як солідарність родинну (сімейну). «Родина – то перше місце, де у своїй соціальній функції виявляється солідарність. Тут зв'язок солідарності найяскравіше засвідчує зв'язок кровний. Зв'язок між чоловіком і жінкою, батьками й дітьми на цій першій, і природній стадії співжиття має величезне значення для будування наступних соціальних структур». Родина – одна з найвищих традиційних цінностей українців.

Наступним етапом стала родова солідарність. У новітньому європейському житті значення роду занепало, проте на інших континентах, особливо в первісних народів, рід досі відіграє велику роль. Саме усвідомлення кровної спорідненості з тією чи іншою особою викликає в людини мимовільне почуття єдності, і солідарності з нею. Попри те, що поняття роду-родини в сучасних умовах втратило первісне значення, в українській культурі, так би мовити, в українському підсвідомому, поняття роду залишається глибоко сакральним.

Поступово, з розвитком людства, кровне споріднення слабшає, залишається лише усвідомлення спільного походження. Племінна солідарність проявляється в тому, що в середині групи індивіди знаходять свою безпеку. Відповідно, дбаючи про безпеку цілого, кожен дбає й про власну безпеку. Тут народжуються перші соціальні зобов'язання й норми.

Передумовою переходу одного, або об'єднанню кількох племен у народ є біологічна, культурна, або політична єдність. «Кров» відступає на задній план, але це жодним чином не загрожує єдності соціального утворення. Спільність мови, території, традицій, звичаїв, побуту забезпечують не лише існування, але й подальший розвиток народу аж до виходу його на рівень нації в модерному розумінні цього поняття. В-Ю.Данилів досить метафорично охарактеризував цей процес: «Спираючись на зусилля й велику солідарну працю, століттями, навіть тисячоліттями, творився великий твір, ім'я якому – нація».

Новітня держава так чи інакше солідаризує людей. Рамки інституту громадянства надають захист, але й наділяють обов'язками. Головним

об'єднуючим фактором тут виступає духовна єдність. «Нарід дає кров, держава – тіло, нація – дух», як влучно зауважив Вільгельм Сауер.

Ідея солідарності не нова, в тій чи іншій формі вона існувала ще в добу античності. У світовій філософській думці провісником солідаризму був ще Мененій Агріппа в стародавньому Римі, висловившись у притчі про частини тіла, яким не слід ворогувати між собою. Уявлення про народ як живий організм знаходимо вже у Платона, який розрізняв «Людину малу» (індивідуум) і «Людину велику» (народ). Проте ще ясніше ідея народу як живого організму виражена у значно давніших індоарійських «Законах Ману», де народ представлений Людиною, а його соціальні верстви (варни) – органами цієї Людини. Так, наприклад, римський імператор Марк Аврелій (роки правління – 161–180 рр. до н.е.) писав: «Те саме відношення єдності, яке мають між собою з'єднані частини тіла, мають між собою і розумні створіння, оскільки вони, хоч і відокремлені один від одного, але створені для того, щоб виконувати спільну працю. У цьому сенсі люди функціонують так, як і частини тіла, хоча й відділені один від одного заради цілого, проте вони служать цілому». Це поняття було добре відоме і римській юриспруденції.

Термін «солідаризм» вперше вжив П'єр Леру в 1840-х роках у Франції. У новітні часи цією проблемою серйозно займалися французькі філософи. Франція стала батьківщиною модерного вчення солідарності. Селестін Шарль Альфред Бугле у своїй праці «Le Solidarisme» (1907) заклав основу ідеї солідаризму, яку він вивів з принципу солідарності. Там таки, це вчення розвинули юрист Леон Буржуа, соціолог Еміль Дюркгейм. Увійшли в історію філософсько-політологічної думки як солідаристи також Шарль Жід і Шарль Ріст. Вагомо доклався до розробки теорії й німецький дослідник Генріх Пеш.

Витоки російського солідаризму ведуть до Хом'якова й поняття соборності, укоріненого в православному віровченні. П'єтр Кропоткін і деякі народники також висловлювали ідеї солідаризму. У російській політичній літературі слово солідаризм увів юрист Г.К.Гінс. Він запропонував в 1920-х роках, подібно до француза Бугле, солідаристичну систему права й теорію держави як службового інструменту, подібного до світлофора, що регулює вуличний рух.

Як реформістська доктрина солідаризм, зародившись у Франції, був майже офіційною ідеологією Третьої Республіки протягом двох десятиліть перед Першою світовою війною. Ідеологічно протистояв *laissez-faire* лібералізму, марксистському колективізму, католицькому корпоративізму та анархо-синдикалізму, захищав державні втручання в економіку, суспільне законодавство та добровільні об'єднання. Будучи проти класового протистояння та соціальної реконструкції, доктрина солідаризму дружньо ставилась до соціалізму, який вона намагалась нейтралізувати на практиці.

Лауреат Нобелівської премії миру, французький державний діяч Леон Буржуа (1851–1925 рр.) розрізняє два види солідарності – природний і фактичний. При цьому природна солідарність немає ніякого відношення до справедливості, адже одні незаслужено користаються перевагами, внаслідок чого інші потерпають.

Ця несправедливість виникає по причині природжених здібностей: спадковість, рівень освіти, професія, соціальний статус тощо. Внаслідок цього кожна людина до певної міри морально зобов'язана тим, що вона має і тим, ким вона є, своїм попередникам і сучасникам. Таким чином,

щойно людина народжується, вона вже має обов'язки перед суспільством. Саме радикально-соціалістична партія Леона Буржуа була у Франції носієм солідаристичних ідеалів. У передмові до праці Фердинанта Едуарда Бюссона «Радикальна політика» Буржуа чітко окреслює програму своєї партії, а саме торування шляху між старою ліберальною і соціалістичною партіями.

Ідея солідаризму, так, як її задекларував Буржуа, намагається врахувати подвійний рух розуму і сумління, що червоною ниткою проходить через події нашого часу. Цей рух з одного боку апелює до звільнення «духа від артіогі систем», від неперевіреного вчення релігії, через традиційні комбінації передання авторитету і заміни їх такими, які впливають з вільних досліджень і піддані постійній критиці. А з другого боку, цей рух спонукає сумління поза можливими моделями і не вельми обґрунтованими виправданнями якнайретельніше дошукуватись законів управління. Звідси, згідно з Буржуа, солідарність є обов'язком, який впливає з приналежності до суспільства, а саме як квазі-контрактовий обов'язок, який у крайньому разі був би виконаний за допомогою державної сили. Так само трактується господарське питання, яке до певної міри стало б судово позиваючим зобов'язанням, тобто таким, яке можна досягнути судовим процесом і яке впливає із суспільної опіки над знедоленими. Один з теоретиків солідаризму В.Данилів наводить такі думки корифеїв ідеології солідаризму: «...Леон Буржуа ясно накреслює програму своєї партії, а саме – торування шляху між старою ліберальною і соціалістичною партіями».

Господарська програма радикально-соціалістичної партії була побудована так, що вона відкидала принцип неконтрольованої державою економічної діяльності, але також не сприймала соціалізації індивідуальної власності. Колишні права індивіда залишалися недоторканими. Широкі верстви населення сприймали ці ідеї дуже тепло. Солідаризм користувався великою повагою в університетах, гімназіях, народних школах. Його поширенню сприяли демократичні газети й об'єднання. Принцип солідарності, згідно із теорією Л.Буржуа, полягає у тому, щоб змушувати улюбленців долі повертати свій «борг» тим, кого фортуна скривдила. Таке розуміння принципу солідарності сприяє соціальній справедливості – брати в тих, хто користується з надлишку соціальних благ і віддавати тим, хто їх потребує.

Виходячи з цього, Леон Буржуа будує теорію так званого «квазі-контракту», зробивши спробу надати ідеї солідарності юридичної форми. Ця теорія виходить з дуалістичного розуміння солідарності. Крім того, що природна солідарність має тенденцію бути несправедливою, вона виключена з моделі «квазі-контракту», який ґрунтується на принципі фактичної солідарності, тобто на солідарності, яка зустрічається в повсякденному житті соціуму. Л.Буржуа насамперед вказує на принцип добросусідства, при якому здійснюється фактичне єднання, яке природно спонукає до солідарної та спільної діяльності.

Сенс ідеології з іншого боку можна прослідкувати через принцип поділу праці. Один виробляє для багатьох, а з іншого боку, сам пожинає плоди праці інших. Подібні випадки, на думку Леона Буржуа, можна знайти у кожному суспільстві. За певних обставин ця фактична солідарність може бути і вимушеною, як, наприклад, солідарність між сусідами по земельних

ділянках або між квартирантами в одному будинку. Внаслідок цієї ситуації всі вони мають обов'язки і права щодо одне одного.

Суть теорії «квазі-контракту» саме в тому і полягає, що індивід має вступати в юридичні відносини, які впливають із суспільного договору. «Квазі-делікти» (правопорушення), які Л.Буржуа виводить із «квазі-контракту», відомі ще з часів римського права. Квазі-деліктами називаються такі юридичні факти, які хоч і не є фактичними правопорушеннями, проте створюють подібні до деліктів наслідки. Цим терміном Леон Буржуа хотів означити вищезгадані моральні обов'язки сильного перед слабким і багатого перед бідним. Як для державного діяча, ця теорія мала для нього практичне завдання – вона мала обґрунтувати сучасну соціальну політику і прогресивну податкову систему, що їх Л.Буржуа здійснював і запроваджував на користь малозабезпечених членів суспільства.

Інший француз, соціальний філософ Шарль Жід (1847–1932 рр.) писав про солідарність у просторі та часі так: «Солідарність в просторі – перший рівень солідарності в часі. Оселяючись на одній території, люди вступають у тісний контакт. Однакова місцевість, ідентичний клімат, подібний спосіб виробництва продуктів харчування. Поступово характер усіх життєвих процесів створює солідарну свідомість спільноти».

Рівень солідарності в просторі може бути різним. Спільність мешканців села – перша форма, де принцип солідарності виявляє себе особливо ясно та чітко. З іншого боку, солідарність в часі пов'язує мертвих з живими завдяки спільній Традиції та Культурі. В давнину солідарність реалізувалася в спільних діях, освячених законами, релігією та звичаями.

Наступна функція солідарності полягає в тому, що вона виступає як сила, здатна розбудовувати суспільство. Її завдання – узгоджувати інтереси членів суспільства, які суперечать один одному і гуртувати суспільство для досягнення спільних цілей. В свою чергу, спільними цілями для суспільства є ті, що гарантують його існування та гармонійний розвиток, чого можна досягнути лише шляхом солідарної взаємодії, що ґрунтується на ідеї справедливості».

Шарль Жід дає визначення також й головному *принципу економічної солідарності*: «Поділ праці – це механізм, за допомогою якого спільнота людей має можливість легко і ефективно досягти виробництва та приросту національного продукту. В той час коли звірі задовольняються безпосереднім забезпеченням їх обмежених потреб, наприклад в їжі, людина обмежує себе виробом одного товару, який вона обмінює на той, в якому відчуває потребу. Таким чином, поділ праці, який зумовлює взаємодію всіх з метою задоволення потреб кожного окремого індивіда – справжнє джерело прогресу, добробуту та економічної солідарності».

При цьому доречно буде згадати й про вади класичної економічної теорії, основною з яких є те, що вона недостатньо мірою визнає важливість принципу економічної солідарності. Класична економічна теорія виходить з того, що економічні процеси є повністю відокремленими від суспільства. Проте таке твердження є доволі сумнівним, позаяк економіка завжди була й буде необхідною та досить важливою складовою життя соціуму. Завдання економічної діяльності полягає в тому, щоб постачати суспільству матеріальні блага, задовольняючи таким чином матеріальні потреби та сприяючи загальному добробуту і розвитку суспільства.

Середньовічні гільдії та корпорації дають нам класичний приклад солідарної діяльності ремісників. Хоча у наш час членів гільдій старого

зразка вже немає, проте спільні інтереси й спосіб життя можуть об'єднати все суспільство в нову гармонійну спільність, в якій не буде класової боротьби та конфлікту інтересів. Не дивно, що в Європі відбувається новий виток відродження надзвичайної ролі та збільшення впливу професійних асоціацій (спілок), а самі вони відіграють (і відіграватимуть) з кожним роком все більшу роль не лише в сучасній економіці, але й в соціально-політичному житті держави.

Ця ідея проглядається вже у французьких солідаристів, наприклад, у Еміля Дюркгейма, який в основу своєї системи поклав ідеї корпорації, тобто колективного тіла (від лат. *corpus, corporis* – тіло, цілість, корпорація). Реалізація цієї ідеї в експериментальній фазі розвитку проходила під назвою фашизм (від лат. *fascis* – зв'язка, жмуток), тобто маємо ту ж саму ідею єдності.

Думки, подібні до тих, які пропагувала у Франції радикал-соціалістична партія Леона Буржуа, знайшли свій подальший розвиток в партії німецьких державних соціалістів. Вони теж намагалися йти дорогою, середньою між шляхом манчестерського лібералізму і шляхом доктринерського соціалізму.

Так соціолог Пауль Барт (1858–1922 рр.) визначав суть своєї органічної теорії солідарності наступним чином: «Суспільство називається організмом чи органічною системою, на противагу організму індивідуальному, соціальному чи колективному. Таким чином, усі можливі соціальні сфери, елементи та соціальні модули мають перебувати в стані єдності, цілісності та фундаментальної солідарності. Принципи консенсусу та солідарності, які спостерігаються вже в неорганічному світі, є суттєвими в житті рослин, досконаліми – в житті тварин, а в людському соціумі досягають свого найвищого ступеня».

Полемізуючи з французьким мислителем Е. Дюркгеймом, П. Барт зазначає: «Дюркгейм виходить з поняття солідарного цілого, підпорядковуючи йому суспільство. Він знаходить у двох неодночасних, але хронологічно послідовних станах соціуму два види солідарності, які він окреслює як механічну та органічну. Механічна солідарність є притаманною примітивним суспільствам, де панує однаковість світогляду всіх членів, наприклад, на ґрунті спільності етнічного походження.

Проте такий стан не триває вічно. Поступово кількість населення в тому чи іншому примітивному суспільстві збільшується. З цього факту випливає також приріст продуктивних сил та поступове надбання культурних цінностей. Продуктивність праці зростає завдяки поділу праці. Старі спільноти, що ґрунтуються на кривих зв'язках, розпадаються. Постає структура нового суспільства, та відбувається перехід від примітивного соціуму до органічного. Визначальну роль в органічному суспільстві відіграє не однаковість світогляду, а усвідомлення того, що всі індивіди мають допомагати взаємно поповнювати свої життєві засоби».

Головним виразником німецького солідаризму все ж можна вважати Адольфа Вагнера. Згідно з його вченням, людина не просто «*homo oeconomicus*» як думали класики. Життя її куди різнобарвніше, наповнене найрізноманітнішими комбінаціями. Тому психологічний аналіз людини Вагнер прагне перевести в правильне русло, щоб довести, що людина є і залишиться істотою, яка діє однаково; це стосується і його економічних дій. Вагнер різко розділяє мотиви егоїстичні від неегоїстичних. До неогоїстичних мотивів належить порив до моральних дій, почуття обов'язку,

страх перед докором власного сумління. Ці мотиви, яким підпорядковується і якими керується у своїй діяльності індивід, виявляються також і в економічній сфері. Мета економіки – «справжній і справедливий» інтерес всього державно організованого суспільства.

Ця думка повністю сприймається системою солідаризму німецького економіста і соціального філософа Гайнріха Пеша. Крім того, Г. Пеш вважав, що не лише боротьба (у широкому розумінні) творить соціальні цінності, а й солідарність є початком усього шляхетного та доброго, що підносить людину до Божої подобі: «Не лише *bellum omnium contra omnes* (війна всіх проти всіх) панує протягом всього історичного розвитку, а також принцип солідарності, який творить цінності та відіграє велику роль у розвитку соціальних інституцій. В природі людей можна знайти шляхетні пориви, які ведуть їх до солідарності, справедливості та об'єднання.

Відповідальність, яка зветься солідарністю, на загал є одним з найвеличніших відкриттів людства. Завдяки солідарності людина перестає бути атомом у просторі і хвилиною в часі, вона підноситься до більшої гідності й вищої сфери. Завдяки солідарності людство буде запевнене в своїй гідності і до певної міри створене. Цим терміном, яке не мало жодного значення в античних суспільствах, солідарність позначає спільність людської природи і тісну спорідненість, яка об'єднує людей між собою».

Гайнріх Пеш розумів поняття солідарності не лише з утилітарного боку, а й з морального та етичного. В цьому сенсі він формулює своє визначення принципу солідарності, який, в його застосуванні до соціальної спільноти, в його подвійній функції як творення та зміцнення єдності, означає упорядковане узагальнення прагнення суспільно пов'язаних сил з огляду на досягнення спільної мети. Якщо йдеться про народне господарство, яке розглядається як складова частина суспільного життя, то в нього є завдання сприяти встановленню загальнодоступних матеріальних благ та достатку в гармонійному зв'язку з загальним добробутом народу.

Подібно до Г. Пеша, А. Вагнер також схвалює приватну власність, проте із значною мірою запереченням індивідуалізма, як, власне, й крайнього соціалізма. Водночас у А. Вагнера основне питання економічного вчення – це ставлення індивіда до цілого, а Г. Пеш виводить поняття добробуту і розвитку в залежності від «комбінації індивідуального і соціального принципів у суспільному й економічному правопорядку та організації».

Державні соціалісти не бачать суттєвих протиріч між класами та індивідами однієї нації, стверджуючи, що натомість їх згуртовує моральна солідарність. Її можна побачити у спільності мови, звичаїв та соціальних інституцій. Державу ж слід розглядати як орган цієї моральної солідарності. Для цієї держави – всі громадяни є рівними й вона повинна дбати про всіх, а передусім про тих, хто відчуває нестатки. Втім, в цілому, держава не повинна переймати функції індивіда, але має дати йому нагоду вільно рости й розвиватися. У взаємозалежності індивіда слід вбачати головний чинник економічного поступу.

Відтак головна вимога державного соціалізму мала моральний і національний характер. Справедливість у розподілі і піднесенні добробуту робітничого класу є умовою збереження національної єдності, формою якої є держава. Значною мірою державно-національний солідаризм був присутній й в ідеології німецького нацизму 1930-х рр., як, власне й в італійському фашизмі та іспанському фалангізмі, а солідаристичні ідеї були притаманними багатьом інтелектуалам ХХ ст.

Водночас слід зазначити, що не варто розглядати солідаризм однозначно й прямолінійно. В цій ідеології були різні течії, компіляції, акценти. Так, наприклад, Жорж Валуа, французький радикальний політик та журналіст, що досить швидко перетворився із радикального солідариста в не менш радикального фашиста. Ж.Валуа починав з ультралівого радикалізму: ще на початку 1910-х років він створив «Прудонське коло», інспіроване солідаризмом Буржуа та анархо-синдикалізмом Жоржа Сореля. Після Першої світової війни, Ж.Валуа засновує партію «Le Faisceau» – аналог і партнер Муссолінського fascio. 1927 року він написав невеличку книжку «Фашизм», де дав надзвичайно точне визначення своєї ідеології: фашизм – це націоналізм, помножений на соціалізм та солідаризм. У 1930-х роках меценатом «Le Faisceau» Ж.Валуа був, між іншим, «французький Дуче» – Франсуа Коті, багатий парфумер та колишній директор нині відомої правої газети «Фігаро».

Окрім «Le Faisceau», Ф.Коті займався й іншим неосолідаристичним утворенням: рухом «Французька солідарність», в якому екстравагантні ідеї ультраправих та ультралівих солідаристів перетворюються на просту, зрозумілу масам радикальну ідеологію. Від колишніх «лівих» не відставали і колишні «праві»: ще перед Першою світовою війною Фірмен Баконьє, партнер і одночасно конкурент ультраправого руху «Action Fran aise», засновує часопис «Соціальна згода», а згодом і рух «Ліга соціальної згоди», який відіграватиме свою роль у становленні французького солідаристичного та корпоративістського фашизму.

Доктрина Ф.Баконьє була сумішшю нового солідаризму зі старим середньовічним ідеалом суспільства як єдиного органічного цілого. Суспільство має бути цілним тілом, яке складається з менших спільнот, зокрема родин та професійних спілок. Кожен індивід є часткою громади (гільдії, професійної спільноти, профспілки, родини); кожна така громада є, своєю чергою, часткою більшої громади, аж до найсвятішої – нації.

Наприкінці 1920-х рр. харизматичний інтелектуал Отто Штрассер разом із Гельберсом стає лідером крайнього крила НСДАП, організовуючи акти «прямої дії» робочих організацій. Згодом через конфлікт із А.Гітлером О.Штрассер виходить із партії, і після приходу нацистів до влади, емігрує до Відня, де формулює доктрину «національного соціалізму». У воєнні та повоєнні роки О.Штрассер по-новому охрестить своє вчення: відтоді воно називатиметься «солідаризмом» і пропонуватиме третій шлях між капіталізмом та комунізмом.

«Третій шлях» шукали й італійські партнери французьких та німецьких «національних солідаристів». Сам Б.Муссоліні мав, як відомо, ультраліві коріння. Учасник анархо-синдикалістського руху, редактор соціалістичної газети «Avanti!», після Першої світової війни Б.Муссоліні швидко змінив свою анархічну лівість на війновничу праву доктрину. На місце анархії та прямої дії профспілок приходить органічна солідарність всіх елементів суспільства. «Органічна концепція світу» стає головним постулатом знаменитої «Доктрини фашизму», написаної Беніто Муссоліні разом із Джованні Джентіле.

Відтак варто торкнутися й *духовних аспектів солідаризму*. Невід'ємною частиною суспільства є церкви та релігійні організації. Свій особливий підхід до солідарності має також церква. Уже той факт, що вона проповідує спільність походження й рівність усіх людей перед Богом, говорить про подібність ідей солідарності й учення церкви. Показовим зразком

офіційного релігійного солідаризму є Енцикліка Папи Римського Лева XIII «Нові речі» (Regum Novarum) про капітал, видана ним у Римі при базиліці св.Петра 15 травня 1891 р. у чотирнадцятий рік свого понтифікату та «Quadragesimo anno» від 1931 р. Папи Пія XI про реконструкцію соціального ладу. Ці енцикліки цікаві тим, що вони вказують на розв'язання багатьох проблем соціального життя на основі ідей солідаризму.

Енцикліка «Regum novarum» Папи Лева XIII поставила перед собою відповідальне завдання, а саме – дати відповіді на важливі соціальні питання бурхливого XIX століття. Постала вона в той час, коли капіталізм сягнув свого апогею, а становище широких народних мас із дня на день погіршувалось. Малий прошарок суспільства жив у розкоші, а решта народу, робітничі маси, перебували у злиднях та пригнобленому стані.

Пролетаріат, який з кожним роком зміцнювався, вимагав задоволення своїх прав. Протиріччя всередині суспільства дедалі посилювались. Нові рецепти для його зцілення не завжди були найкращими. Завдання енцикліки «Regum novarum» саме й полягало в тому, щоб зрозуміти корінь зла і відповідно до принципів Католицької церкви вказати на шляхи, які б вели до солідарного порядку і спокою. Індивідуалістичний лібералізм зруйнував колишні природні зв'язки (стани, гільдії) в суспільстві, а нові не встановив, їхнє місце посіли, з одного боку, безмежна свобода, а з іншого – нездоровий державний інтервенціонізм. Дух індивідуалізму зайшов так далеко, висловлюється про це енцикліка, що колись квітуче і добре упорядковане в своїй повноті різноманітно розвинуте суспільне життя було знищене, а опісля вбите, так що нарешті залишились тільки поодинокі особи і держава. Це сталося з не меншою шкодою для держави. Необмежену, вільну конкуренцію як регулятивний принцип економіки енцикліки рішуче відкидають, але залишають обмежене суперництво, що його хоче зберегти і система солідаризму.

Внаслідок вільної конкуренції, згідно з енциклікою «Quadragesimo anno», приходять до «господарської могутності» тобто до величезного скопчення господарської і політичної сили в руках малого прошарку суспільства. Утворюються картелі, концерни і трасти. Послугуючись банківськими кредитами, капіталісти опановують «кровообіг цілого господарського організму». Утворюються монополії або подібні до монополій формації, які контролюють ціни продуктів, а також розподіл доходів їхньої продукції, що має тенденцію усувати вільну конкуренцію. За цих умов значні прошарки народу стають для цих можновладців об'єктом експлуатації.

Засуджуючи соціальну несправедливість, яку спричинив лібералізм, Папа Пій XI говорить, що «...за природним законом економіки, якому не можна протистояти, лише власник капіталу міг би накопичувати капітал, тоді як той самий закон засуджує робітників вічно бути пролетарями і жити на межі прожиткового мінімуму». Усе це неминує веде до класової боротьби, з усіма згубними для суспільства наслідками. Лише оновлення соціального життя, каже енцикліка, може запобігти цим руйнівним обставинам. Щодо робітничого питання, якому присвячена енцикліка «Regum novarum», то воно уважно розглядається згідно з католицьким сприйняттям держави і суспільства. Теорію класової боротьби енцикліка відкидає, бо, як кажуть енцикліки, вона не усвідомлює природи суспільства. Але розум повинен усунути або, принаймні, пом'якшувати ці явні протиріччя. Не боротьба, а згода, а згода є передумовою краси й порядку. Це стосується і співробітництва класів та станів, а також

зв'язку між капіталом і працею. Це співробітництво не можна, проте, переводити на шкоду робітникові. Соціальну справедливість слід розглядати як нормативний принцип.

Згідно з енциклікою «*Quadragesimo anno*», при розподілі заробітної платні, якщо він має бути справедливим, слід виходити з трьох факторів: 1) життєвих потреб робітника і його родини; 2) економічної спроможності та конкурентоздатності підприємства; 3) загального добробуту. Найвища мета суспільства, за енциклікою, – досягти загального блага, а його можна досягнути лише тоді, коли робітник і його родина будуть забезпечені достатніми коштами, коли дружини і матері дбатимуть лише про сім'ю, а не додатково працюватимуть, щоб утримувати родину, бо платні чоловіка не вистачає. Так само заробітна платня буде несправедливою, коли вимоги високої зарплатні руйнуватимуть підприємства. Наслідком цього був би крах підприємства, що однаково шкодило б і підприємцеві, й робітникові. Лише солідарна співпраця обох факторів (праці й капіталу) може забезпечити нормальний і здоровий розвиток економічного життя. Тільки таким чином, вважає енцикліка, можна досягти загального блага.

Проблеми власності енцикліка розглядають в дусі солідаризму. Енцикліка «*Quadragesimo anno*» вчить, що це особливе право власності, дане природним правом, більше того – воно дароване самим Богом. Право на власність дає змогу людині дбати про себе та свою родину, забезпечуючи майбутнє. Проте, це дароване Богом право може привести і до найбільшого зла, якщо ним зловживати. Енцикліка розрізняє індивідуальну і соціальну природу власності. Держава мусить поважати право власності, дане людині природою. Католицизм розуміє державу як досконале суспільство, тобто найвищий і найдовершеніший устрій людського життя. Ліберальній правовій державі, завданням якої є захист лише владності громадянина, Папа Лев XIII протиставляє вчення про правову і благодійну державу. У цьому сенсі держава має завдання не лише захищати власність, але й дбати про загальне благо, особливо піклуватися про нужденних. Держава як «*societas perfecta*» представляє собою завершення спільної людської діяльності.

Особливу увагу обидві енцикліки приділяють державній владі. Лев XII говорить не про якусь конкретну форму уряду, а про державну силу (владу) як поняття. Державну владу Лев XIII виводить від природи і від розуму. Вона повинна стояти на службі народу; кожне зловживання є незаконним. Завдання державної влади, як пише Пій XI, полягає в охороні народу і всіх його членів, при цьому особливу турботу слід виявляти до слабких і бідних. Державна влада, коли її так розуміти і застосовувати, виконує своє завдання і є справжнім слугою народу. Вона стає божественним і справедливим авторитетом, який знаходить своє джерело в природному праві та Божій волі.

Солідарність та боротьба за існування діють в суспільстві одночасно. У зовнішніх діях домінує елемент боротьби, у внутрішніх – солідарності. Зовнішня боротьба того чи іншого соціального утворення посилюється завдяки солідарності. Те, що принцип солідарності всередині такого соціального утворення має першість щодо боротьби, засвідчує такий приклад: багато разів в історії спостерігалася ситуація, коли політичне протистояння розколювало ту чи іншу країну, однак у випадку війни переважала більшість суспільства, незважаючи на свою партійну, соціальну та класову приналежність, спільно виступала проти ворога. В цьому контексті варто

згадати слова німецького імператора Вільгельма II, проголошені ним в 1914 році: «Я більше не знаю жодної партії, я знаю тільки Німеччину».

Разом з тим заслуговує на увагу визначення німецького соціолога Фердінанда Тонніса (1855–1936 рр.), який зазначав: «Суспільне життя – це взаємна власність та взаємне задоволення, взаємне володіння та користування спільним майном. Воля до володіння майном і користування ним – це воля до захисту й оборони спільного майна (спільне зло – спільні друзі – спільні вороги). Така солідарність вважається органічною. Вона підтримується не лише завдяки поривам та інстинктам, а й переходить у вищу стадію – духовну.

Розуміння й усвідомлення приналежності індивідів до спільної групи веде їх до формування духовного союзу. Солідарна дія багатьох членів суспільства призводить до серйозних результатів, що мають надзвичайно велике значення в соціальному житті. Вони пробуджують гордість наступних поколінь за своїх предків, що зміцнює солідарність народу, як історичного феномену. Завдяки солідарності були створені великі культурні цінності. З цього принципу виводиться також мораль та етика».

Співвітчизник Ф.Тонніса Леольд фон Візе (1876–1969 рр.), з свого боку додавав, що зерно прогресу закладене саме в солідарності: «Суспільним ідеалом є перетворення окремих людей на сильні індивідуальності і, водночас, впровадження дієвої солідарності між ними».

У другій половині ХХ ст. солідаризм наголошує на взаємопотребі, солідарності, дружній взаємодії усіх верств населення. При цьому ця концепція допускала боротьбу в майбутньому суспільстві, щоправда, у напівтліючому стані. Якщо комунізм підводив усю сукупність людської життєдіяльності під загальний знаменник класової боротьби і прагнув виграти в ній, то солідаризм пропонував класове примирення і шукав способи його запровадження без зміни самої суті капіталізму – приватної власності і конкуренції. Солідаризм замість швидкого перерозподілу багатств (що проповідував соціал-комунізм) обіцяв лише «стриману експлуатацію» і «розумно-достатній соціальний захист». Подібні речі були менш здатними надихнути маси на боротьбу. Тому не слід дивуватися, що солідаризм тривалий час животів як периферійне вчення, плід теоретизування і предмет розгляду вузького шару високоосвічених (і достатньо багатих) інтелектуалів, зворушених «долею простолюду», натомість серед широкого людського загалу ця теорія була практично невідомою.

Ситуація змінилася після другої світової війни. Практичний досвід уже двох різновидів соціалізму – радянського напівінтернаціоналістичного та німецького націоналістичного – відштовхнув багатьох. І хоча після війни компартії залишалися в Європі досить впливовими (особливо в Італії та Франції), більша частина руху, репрезентована соцпартіями, ініціювала рішучий розрив з комунізмом. Соціалістичні партії і до цього мали розбіжності з комуністичними, але саме у зазначений час вони визнали приватну власність як повноправний елемент суспільства. Держава повинна була брати у багатих і віддавати бідним.

В свою чергу Р.Арон вважав, що веберівське поняття харизми – тобто особливої благодаті, обраності – максимально відповідає характеристиці типу політичного лідерства генерала де Голля – одного з найвидатніших політиків ХХ століття. Після його тріумфальної перемоги на президентських виборах, його попередник на посту президента Рене Коті сказав про нього: «Перший із французів стає першим у Франції».

За Вебером, тип політичного діяча, до якого належав де Голль, є «ідеальним типом» для створення команди національного порятунку. Де Голль часто називали «людиною кризи», яка діє тим рішучіше і нестандартніше, чим складнішою стає ситуація. Він усвідомлював власну відповідальність під кутом зору історичної місії служіння своїй Батьківщині – Франції. А Шарль де Голль усе життя залишався переконаним прихильником цієї теорії, вважаючи, що в суспільно-економічних процесах національний чинник має пріоритет, а нація є базовою і природною структуроутворюючою спільнотою, яка зберігається у світі (якому, зазначмо, в неозорому майбутньому «не загрожує» геополітична стабільність та безконфліктні міждержавні стосунки). Саме тому де Голль ніколи не мав жодних ілюзій щодо альтруїзму в зовнішній політиці, твердячи, що в ній завжди діє «залізний закон національних інтересів».

У внутрішній політиці де Голль знов-таки беззастережно дотримувався ідеї пріоритету загальнонаціональної спільності над будь-якими класовими і партійними інтересами. Тому цілком логічно, що «Провідник Нації» досить скептично ставився до системи парламентаризму з притаманним їй постійним партійним протистоянням і виявляв упередженість не тільки щодо лівих партій, а й щодо представників переважно спекулятивного бізнесу.

Що ж до комуністичної партії Франції, то де Голль уважав її недостатньо «національною і французькою» партією і називав лівих «сепаратистами», «іноземною партією», «агентами Рад». Шарль де Голль безмежно поважав волю французького народу. Він наголошував: «Влада має силу лише тоді, коли її цілі збігаються з вищими інтересами країни і коли вона має всебічну довіру з боку громадян». Тому і заявив, що піде у дострокову відставку навіть у тому випадку, коли будь-яка його пропозиція отримає на референдумі лише просту арифметичну більшість, а не переважаюче всенародне схвалення. І дотримав свого слова.

Про нетоталітарну спрямованість авторитаризму «першого серед французів» свідчить той факт, що в його «команді», а також серед прихильників і в часи перемог, і в скрутні часи добровільних відставок завжди знаходилися десятки, якщо не сотні, найвидатніших інтелектуалів, котрі уособлюють совість французької нації. Де Голль домігся створення президентської республіки – шляхом, зокрема зміни Конституції Франції, в якій з'явилося положення про всенародне обрання Президента, за своїми офіційними повноваженнями – «гаранта національної незалежності» (як наголошувалося вище, згідно із донині чинною деголлівською Конституцією передбачається лише один випадок, коли Президент підлягає юридичному переслідуванню, – при зраді Батьківщини, звинувачення у якій має право оголосити Вищий суд, який складається з 24-х представників обох палат Парламенту).

Одночасно величезна увага приділялася підвищенню продуктивності праці. Прагнучи максимально зацікавити безпосереднього виробника, де Голль розвивав різноманітні форми економічного корпоратизму та кооператизму (цим же шляхом економічної реформи пішли повоєнні Японія та Німеччина), а також ідею солідаризму. Зокрема, він усіляко заохочував участь представників трудових колективів в управлінні підприємствами та в їхніх прибутках, підтримував інші форми тісного співробітництва між працею і капіталом. Повсякчас удосконалювалася і розвивалася система науки і освіти. Досить зауважити, що за десятиліття правління де Голля

кількість людей у Франції, котрі займалися розумовою працею, зросла утричі і досягла трьох мільйонів чоловік. Чудово усвідомлюючи неминучість наростання процесів економічної глобалізації, де Голль розглядав конкурентоспроможність французьких підприємств на зовнішньому ринку як головний критерій ефективності їхньої діяльності.

Не випадково криза правління Шарля де Голля була пов'язана з реформою вищої освіти, коли генерал був змушений занадто авторитарними методами максимально прагматизувати вищу школу і підпорядкувати її меті економічного і в кінцевому підсумку військового геополітичного змагання у сучасному світі, а французька інтелігенція та творча молодь, котра формувалася на традиціях вищих здобутків гуманітарного знання і мистецтва (в галузі яких у ХІХ–ХХ століттях Франції належала провідна роль), фактично повстала проти вузької спеціалізованості не тільки освіти, але й свого особистого життя.

Слід віддати належне де Голлю: врешті-решт він зрозумів, що йдеться не про звичайний соціальний конфлікт з адміністрацією, а про дуже серйозні проблеми фактично стадіального вибору його країни. Він оголосив свою знамениту програму соціального самоврядування – «систему участі» як «Третього шляху», але не як синтезу, а як уникання і класичного лібералізму, і радянського комунізму. Ця теорія корпоративної єдності, солідарності та співпраці класів була дуже близька до ідеї соціальної держави в Німеччині та «конфуціанського капіталізму» в Японії.

Ідея якісно прогресивнішого відносно класичного капіталізму суспільного ладу – «соціальної республіки» – була сформульована на законодавчому рівні ще у Конституції Другої французької республіки. На протигагу марксизму її суть полягає у проголошенні пріоритету духовних цінностей над «економічним базисом», розумінні необхідності не просто єдності класів з метою збереження загальнонаціональної злагоди, а творчої співпраці та солідарності між ними на корпоративних та кооперативних засадах. У цілому ж незаперечно видатні досягнення державотворчої місії Шарля де Голля стали можливими завдяки тому, що, він завжди жив і діяв за принципом «політика – справа честі», а інколи – й «мистецтво неможливого».

Ідеї соціально-відповідального ринкового господарства в епоху кризи класичного лібералізму й соціалізму лягли в основу багатьох європейських політичних партій: французьких центристів, австрійської Народної партії, християнських демократів у Німеччині, Італії й Бельгії. На тому ж ґрунті християнського соціального вчення, у його католицькому заломленні, виросла, починаючи з 1977 року, і польська «Солідарність».

На середину 80-х років ХХ століття соціалістичні партії уже очолювали – постійно або з перервами – мало не всі країни Західної Європи. І хоча частина з них, і навіть правлячі, як і до того, убачали свою мету у знищенні класів та усунівленні народного господарства (як приклад тут передусім треба згадати французьких соціалістів і лейбористів Великобританії), інша частина почала реалізацію моделі, що визнавала як приватну, так і суспільну власність і прагнула рівноваги між класами. Чи не найліпше така модель була реалізована у Швеції.

Таким чином порятунком для вільного ринку відшукали у тій самій смузі, де натрапили на соціальну справедливість, а солідаризм став свого роду компромісом між капіталізмом і комунізмом, між лібералізмом і консерватизмом, між ультраправицею та ультралівицею тощо.

Співвідношення індивідуального й загального – основна особливість солідаризму, яка відрізняє його від лібералізму й соціалізму. Зважаючи на кризу класичного лібералізму з його егоїзмом і економічною прірвою між власниками корпорацій, і робітниками, та соціалізму, з його продавленням індивідуальності через обмеження базового інстинкту приватної власності, деякі країни Західної Європи почали дрейфувати в бік солідаризму. Це дозволило запровадити рівновагу й злагоду між трьома головними елементами суспільства: корпораціями (працедавцями), народом (працівниками) і державою.

Стосовно відповіді на головне питання про співвідношення «я» і «ми» в солідаризмі, то зобразити його можна приблизно так: кожна людина зобов'язана тим, що вона має, і тим, що собою являє, своїм пращуром, і сучасникам. Внаслідок цього, щойно людина з'являється на світ – вона вже наділена обов'язками перед суспільством. З іншого боку, суспільство не залишає тих, хто «відкинутий на узбіччя життя». Завдання справедливості, згідно з ученням солідариста Л.Буржуа, – брати в тих, хто користується з надлишку гараздів, і віддавати тим, хто їх потребує.

Що стосується індивідуального «я», то солідаризм визнає себе прихильником природного права. Одним з елементів цього права, як каже Г.Пеш, є можливість набувати приватну власність. Не варто забувати, що приватна власність створює незамінні психічні й моральні стимули, які відіграють велику роль в економічному житті.

Щодо визначення ролі держави у вченні солідаризму, то суспільна гармонія забезпечується тут розумним регулюванням правових відносин між окремими індивідами. На сторожі виконання «квазі-контракту» зі справедливого перерозподілу соціальних благ, через установлені норми права, стоїть держава. Держава, згідно із солідаризмом, – це витвір або продукт соціальних інстинктів, вона є необхідною, і найвищою формою людського співжиття, одним із феноменів природного права, який ґрунтується на розумі. Держава має здатність до адаптації в часі й просторі, і неможливо уявити, розвиток й вдосконалення соціально-економічного стану без підвищення почуття обов'язку й робочої дисципліни, що, без сумніву, сприяє реорганізації правових, соціальних та економічних інституцій. Економіка солідаризму не ставить собі за мету збагачення заради збагачення. Її мета – добробут кожного індивіда. Інакше кажучи, у солідаризмі держава не залишає індивіда сам на сам зі світом праці та грошей. Солідаристична держава прагне підтримати тих, хто не може впоротися з економічною боротьбою за виживання, яка характерна для лібералізму. Проте це не стосується тих, хто не хоче працювати. Тут держава виступає стимулятором для паразитуючих членів суспільства з тим, щоб повернути таких на працю для власного й загального блага. Концепція держави в солідаризмі подібна до соціалістичної, але на відміну від соціалізму на вершині, стоїть не загальне, а гармонія між загальним й індивідуальним.

Солідаризм і Україна. Певною мірою ідеї українського національного солідаризму висловлював Тарас Шевченко. У своїх творах він окреслює недоліки розділеного соціуму, духовно збіднілої еліти, класового егоїзму та відсутність відповідальності: «Доборолась Україна до самого краю. Гірше ката свої діти тебе розпинають». Він ставить за приклад ідеалізований устрій Козаччини, змальовуючи втрачений ідеал соціальної гармонії та національної величі: «Було колись в Україні ревіли гармати; було колись запорожці вмели панувати». Шевченко пророкує своїм землякам

світле майбутнє через загальну солідарність. Практично в кожному творі Т.Шевченко закликає українців бути спільниками – не ділити життя й батьківщину, а разом іти до загального блага. У часи національного поневолення, Т.Шевченко пропонує українцям силовий метод зміни наявного соціального стану – «повставати й рвати кайдани». Як солідаристичний ідеал пропонує «сім'ю вольну, нову», а сім'я, кровна спорідненість – це перший ступінь суспільної солідарності, суспільство–народ він хоче бачити сім'єю.

Надалі різноманітні концепції солідаризму в українській філософській думці ширились й розвивались. Після поняття «народний дух» (Шевченко, Куліш), у XIX ст. ідеї українського солідаризму висловлював Сергій Подолінський, зокрема у книзі «Праця людини та її ставлення до розподілу енергії» (1880 р.). Невдовзі з'явилися «колектократія», «конкордизм» (Винниченко), «класократія» (Липинський), «націократія» (Сціборський), «національний солідаризм» (Боярський). Вони містять фактично критику капіталістичного – класового устрою, і пропонують ідеал національного, і соціального устрою який співзвучний з ідеями західного «класичного» солідаризму.

Український солідаризм міститься в річці загальноєвропейських духовних засад і пов'язаний із пошуком не тільки національного, але й соціального ідеалу. Ідеї солідаризму присутні у творах В.Вернадського як філософа–косміста і автора вчення про ноосферу (а не як публіциста і члена партії кадетів), певною мірою у працях Д.Донцова, О.Ольжича, О.Телігі, Є.Маланюка, частково В.Липинського, а також теоретика українського імперіалізму Осипа Губчака.

У 1946 р. Осип Бойдуник висловив ідею українського солідаризму у книзі «Національний солідаризм», а до цього у 1938 р. Юрій Липа у статті «Солідаризм раси» писав: «Українська раса – це раса солідаристів, яких суспільний ідеал – група, а не індивідуальність. Найприродніше місце українця – це перебування в групі, а ніколи – поза групою. В групі розвивається він найліпше. Українське суспільство було, є і буде як образ взаємовідносин груп. Тому нема іншої дороги до організації української раси, як тільки укладання взаємовідносин українських груп. Ніяка імпровізація, ніякий експромт–історія, лишень – договір груп як вияв одности характеру раси». Розвиваючи цю думку Ю.Липа додає: «Нема іншої глибшої ідеї тепер, у часах тотальних воєн на знищення, як ідея расової солідарности. Дехто її пробує висміювати, як ліберальну ідею «згоди» XIX віку. Це неправда. Вік XIX не повернеться, його вказівки також. Можна й треба очищати сучасне українство від деяких решток цього віку, але треба дивитися і вперед. Там ждуть українців віки, скоріш подібні до XVII чи навіть VII. Довкола українців є тільки неукраїнці, чужі їм або ворожі. Ніяка з давніх ідей XIX ст. тепер не має сили.

Расова солідарність – це не з'їзд, не зібрання, не арифметична сума груп, це відчуття організму раси. Відчуття неекзальтоване, відчуття не як вибух, а як тривалість. Вибух ентузіазму був на місці 1917 р., тепер нема чого його повторювати. Тепер на першій місці – відчуття расового організму, постійно загроженого ззовні. Як оцінювати доцільність уживання груп і одиниць всередині раси? Тільки з погляду примату зовнішньої політики раси, тільки оцінюючи її здатність до безпеки і пружности в боротьбі».

У 1950 році, в університеті міста Інсбрук (Франція) молодий французький учений, виходець з України Володимир–Юрій Данилів захистив

дисертацію на ступінь доктора державних наук. Роботу можна назвати комплексним узагальненням існуючих теорій солідаризму, у якій автор виокремив основні постулати цього вчення. Одразу після здобуття незалежності, учений, в уже поважному віці включився в наукову дискусію навколо ідеологічного наповнення українського державотворення. У 2000 році його дисертація була видана в Україні у вигляді книги під назвою «Солідарність і солідаризм». Праця цього автора – нині є практично єдиним комплексним дослідженням солідаризму, виданим в Україні. Варто також зазначити, що у 1947–1972 роках націонал–солідаристська ідеологія вважалася офіційною в ОУН (м).

У 1999 році на пройшов установчий з'їзд партії ВО «Батьківщина» (лідер – Юлія Тимошенко), тоді ж була прийнята партійна програма. Вона прописана в дусі солідаризму, однак чіткої самоідентифікації себе як солідаристичної сили там ще не знаходимо. Ситуація змінилась після створення виборчого блоку (Блок Юлії Тимошенко – БЮТ), в який, крім «Батьківщини», увійшла Українська соціал–демократична партія, а перед парламентськими виборами 2007 р., партія «Реформи й порядок». На веб–сайті блоку в розділі «Про блок», першим можна знайти документ під назвою «Маніфест», який так і називається – «Солідаризм». Документ перегукується із програмою партії «Батьківщина». Але тут політичні сили які утворили блок чітко ідентифікують себе із солідаризмом. Що стосується змісту програми, то вона чітко відповідає ідеям класичної солідаристської доктрини, які розкриваються через погляди на суспільство, державу, наявні кризи й шляхи подолання.

Разом з тим слід зауважити, що привязка Ю.Тимошенко доктрини партійного солідаризму лише до французької соціології та соціальної філософії першої третини ХХ ст., свідчить про недостатню освіченість сучасних вітчизняних політиків, які позиціонують себе із солідаризмом, із цією ідеологією. Зазначимо, що саме про французьких мислителів згадала політик на з'їзді блоку свого імені (БЮТ) 7 грудня 2005 р. Але ж французький солідаризм у більшості своїх проявів є лише утилітарним економічним вченням, до того ж ментально й історично не надто відповідним українській нації та сучасному становищу в Україні. Згодом в інтерв'ю кореспондентові «Експерта» 22 квітня Ю.Тимошенко, зокрема, так висловила своє бачення солідаризма: «Краще говорити про світогляд. І, звичайно, він у мене сформований – і не сьогодні, і не вчора, і навіть не коли я стала прем'єр–міністром. Тобто – не позавчора. Є деякі крайнощі, які світ вже пережив. Це крайність, що зветься «соціалізм–комунізм» – там, де взагалі держава домінує. Друга крайність – це ринковий фундаменталізм, котра має на увазі, що головне – капітал, все решта – за остаточним принципом... Всі ці радикалізми були притаманні юні людства. І потрібно виходити на струнку, гармонійну лінію, котра може поєднувати усе найкраще, що є в світі щодо будови суспільства. Отрібно все критично оцінити і подивитися, що може бути робочим варіантом. І тому вже багато років наша політична команда вивчає доктрину, яка, напевно, поки не мала міцного втілення в життя. Це солідаризм, який народився на початку двадцятого століття у Франції. У той час бурхливо розвивався марксизм. І солідаризм як гармонія, як золота середина не знайшов свого втілення, тому що був зачавлений новою ідеологією – ідеологією крайнього марксизму. Але це гарний варіант, він може дати нам сьогодні потрібну відповідь.

Я цим займаюся, і я на цій платформі будую своє життя. Шукаю середню лінію між державним диктатом та вільним ринком».

Певним доповненням до слів Ю.Тимошенко є вислів її однопартійця А.Шкіля (одного з колишніх лідерів УНА–УНСО), який в інтерв'ю «Столичним новостям» (опубліковано 16.12.2005 р.) сказав, що вважає що ідея солідаризму «може претендувати на те, аби стати універсальною», додаючи, що «такі ідеї, як солідаризм і корпоративізм, рідко стають ідеологією. Претендувати називатися ідеологією солідаризм може в поєднанні із словом національний».

Солідаризм, – зауважив А.Шкіль, – можна порівняти не з програмою партії, а з економічним обґрунтуванням діяльності підприємства на благо усіх його співробітників. А щоб солідаризм став загальнонаціональним, потрібно змінити усі економічні закони в державі... Солідаризм – це більш висока форма громадянського суспільства. Ми хочемо, щоби ця ідеологія стала загальнодержавною».

В галузі ж філософсько–теоретичній на сучасному етапі аналізом солідаризму з його інтерпретацією до українських реалій займаються О.Шморгун (Інтелектуальні корені українського солідаризму), В.Сікора та Е.Заргава (переважно, критика існуючої економічної моделі, обґрунтування солідаризму як її альтернативи). Проте солідаризм поки що не надто цікавить інтелектуальну частину українського громадянства, а серед широкого загалу населення й зовсім мало відомий.

Список використаних джерел

1. Роциос З.Л., Сікора В.Д. Глобалізація технології и національные системы инноваций. – К.: Випол, 1995.
2. Каганець І. Психологічні аспекти в менеджменті: типологія Юнга, соціоніка, психоінформатика. – Київ–Тернопіль: Мандрівець, 1997. – 204 с.
3. Stefan Breuer. Die «Konervative Revolution» – Kritik eines Mythos // Politische Vierteljahresschrift, Jahrgang 31, 1990, Heft 4.
4. Данилів В–Ю. Солідарність і солідаризм. – К.: Видавничий дім «KM Academia», 2000. – 152 с.
5. Кершоу Я. Гітлер. – К.: Мегатайп, 2000. – 240 с.
6. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. – М.: Канон, 1996. – 432 с.
7. Шморгун О. Основний зміст поняття «українська національна ідея» // Розбудова держави. – 1997. – №6.
8. Шморгун О. Інтелектуальні корені українського солідаризму // Перехід–IV. – 2000. – Вип.9.
9. Сікора В. Перехід від відсталого несправедливого і застійного капіталізму до успішної європейської ринкової економіки (уроки українського досвіду – перша стадія) // До новітнього українського світогляду і стратегії (нариси). – К: Економіка і право, 2002.
10. Програмні засади партії. Офіційний сайт Блоку Юлії Тимошенко // Електронний ресурс: <http://www.byut.com.ua/ua/aboutus/program.php>; Маніфест.
11. Воинствующий солидаризм // експерт – №15 (20) – 25 квітня: <http://expert.ua/articles/8/0/272>.
12. Солідаризм. Міжнародна інтернет енциклопедія «Вікіпедія» // <http://ru.wikipedia.org/>.
13. Плешко М. Ідеологія солідаризму в державотворенні України // Вісник Київського національного університету ім.Т.Шевченка. – 2009. – Вип.13. – С.52–55.

14. Короленко І. Тимошенко не думала, коли вибирала ідеологію // Українська правда. – 2006. – 2 березня.
15. Енциклопедія політичної думки. – К.: Дух і Література, 2000.
16. Gerstenberger, Heide. Der revolutionäre Konservatismus. – Berlin, 1969.
17. Schwarz, Hans–Peter. Der konservative Anarchist. Politik und Zeitkritik Ernst Jüngers. – Freiburg, 1962.
18. H. Pesch. Lehrbuch der Nationalökonomie. – Freiburg im Breisgau, 1924; Spengler, Oswald. Politische Schriften. – München, 1932.
19. Spengler, Oswald. Der Untergang des Abendlandes. – München (zuerst 1918/1972), 1973.
20. Лозко Г. Основоположники консервативної революції // Персонал Плюс. – 2006. – № 5.
21. Семеняка О. Концепт «людини особливого типу» в консервативній революції (на прикладі Анарха Юнгера та правого анархіста Еволи) // Український Традиціоналістичний Клуб. – 2010. – 23 липня.
22. Блюментріт М. «Консервативна революція» – критика одного міту // І. – 2004. – №34.
23. Вишинський С. Консервативна революція як акт реставрації традиційного світу // Філософія: нове покоління. – К.: Національний університет «Києво–Могилянська Академія», 2008. – С. 63–65.
24. Липа Ю. Солідаризм раси // Нахтігаль. – 2009. – 19 червня.
25. Proctor R. The Nazi War on Cancer. – Princeton: Princeton University Press, 1999.
26. Pesch H. Lehrbuch der Nationalökonomie. – Freiburg im Breisgau, 1924. – Band I.

Гай–Ныжнык П.П. Солідаризм как социально–политическая концепция: очерк истории развития в Европе и Украине

Анализируются ключевые идеологические постулаты и исторический путь становления и развития солидаризма как социально–политической концепции в Европе и Украине на протяжении XIX – XX веков.

Ключевые слова: солидаризм, Лер, Данилив, Бугле, Буржуа, де Голь, Лыпа, Бойдунык, Штрассер, консервативная революция.

Haï–Nyzhnyk, P.P. Solidarizm as socio–political conception: an essay of history of development in Europe and Ukraine

Key ideological principles and historical way of becoming and development of solidarizmu are analysed as socio–political conception in Europe and Ukraine during XIX – XX ages.

Key words: solidarizm, Ler, Daniliv, Bugle, Bourgeois, de Gole, Lypa, Boydunik, Shtrasser, conservative revolution..

УДК [9301. : 316.722 (477)]

Макушина Г.І.

Європейський компонент політичної та правової культури еліти Гетьманщини XVIII ст.

Досліджується європейський компонент в політичній та правовій культурі еліти Гетьманщини XVIII ст., вплив на неї європейської суспільно–політичної думки. Зроблено джерелознавчий аналіз політико–правової культури української еліти.

Ключові слова: європейський компонент, політична культура, правова культура, Гетьманщина, політична еліта.

Для України, яка у 1991 році проголосила свою незалежність і визначила курс на творення демократичної держави та інтеграцію до європейського економічного, політичного та культурного простору, тема відповідності соціокультурному розвитку європейській традиції сьогодні актуальна. Адже вона дозволяє не тільки в'явити відповідність обраного європейського геополітичного вибору національним інтересам, а й розробити конкретні заходи щодо його реалізації. Науковці долучилися до розробки теоретичних аспектів теми, обґрунтування концепцій геополітичного і історичного підґрунтя європейської інтеграції України та подальших перспектив соціально–політичного розвитку українського суспільства з врахуванням його політичної культури та менталітету [1]. Сучасна дослідниця Шевченко Н.В. обґрунтовує концепцію існування України у зовнішньополітичному просторі як складової Центрально–Східної Європи, наголошуючи, що поляки, литовці, білоруси та українці в силу історичних обставин мали «спільну соціокультурну і політичну спадщину» [2]. Всі вони проживали на території Речі Посполитої. Визначаючи таке геополітичне становище України як політичного організму і враховуючи інкорпорацію Гетьманщини до складу Російської імперії, Шевченко Н.В. приходить до висновку, що наша держава займає унікальне положення, знаходячись між Заходом і Сходом. Виникає питання, а до якої саме Європи направляло свій шлях українське суспільство: Західної чи Східної? Тим паче, що виходячи з досліджень Ларі Вульфа, у XVIII ст. Західна Європа боролася за тотальне панування над Східною, добивалась створення єдиної Європи [3, с.20–21; 7–28]. Тому вважаємо необхідним присвятити окреме дослідження цьому аспекту проблеми.

В сучасних працях зроблено джерелознавчий аналіз політичної та правової культури еліти Гетьманщини [4].